

Den återupprättade nåjden*

Abstract

I artikeln redovisas den starkt negativa bild av den samiske nåjden som gavs i lappmarksmissionärernas texter från 1600- och 1700-talen. Enligt dåtidens teologiska synsätt var nåjden en "trollkarl" i förbund med djävulen, och hans verksamhet fördömdes och förbjöds. Från mitten av 1700-talet kom dock uppfattningen om nåjden att förändras, såväl bland företrädare för kyrkan som i den forskning som inleddes under andra halvan av 1800-talet.

Under 1800-talets slut utgick forskarna från att det fanns ett skandinaviskt inflytande på inhemsk samisk religion, även om just nåjden förstods främst i en nord-urasiatisk kontext. Överbetoningen på av det skandinaviska inflytandet byggde på föreställningen om skandinavisk kultur som mer utvecklad än den samiska. Den omgivande naturens betydelse för utformningen av nåjdens verksamhet har på olika sätt och i varierande utsträckning betonats inom forskningen. Under senare tid har den aspekten getts allt mindre uppmärksamhet till förmån för analyser på grundval av samiskt tänkande.

Samiska traditionsbärare som Lars Jakobsson Hætta och Johan Turi ger en ambivalent bild av nåjden. I den senaste tidens samiska kulturyttringar tillskrivs dock nåjden en mer positiv karaktär. Nåjden har aldrig förlorat sin plats i samiskt tänkande, även om rollen så som den såg ut i förkristen tid inte har levt kvar.

Svenska kyrkans förändrade attityd avspeglas i det faktum att företeelser med anknytning till nåjden, såsom trumman och jojken, har fått utrymme i nutida kyrkonst och liturgi.

Inledning

Den amerikanska forskaren Gloria Flaherty har i sitt arbete *Shamanism and the eighteenth century* (1992) på ett fascinerande sätt beskrivit den sibiriska schamanens nedslag i det dåtida Europas litteratur, musik

* Hans Mebius avled den 1 oktober 2013, samma dag som han skulle ha lämnat ifrån sig det slutgiltiga manuskriptet till denna artikel. Vi är tacksamma att hans efterlevande Görel Åsbo-Stephansson lyckades hitta den senaste versionen av manuskriptet, som här publiceras efter endast varsam redigering och korrekturläsning av redaktörer och fackgranskare (*red:s anm.*).

och filosofi. Hon menar att både Goethe och Mozart influerades av samtidens sätt att uppfatta den nordeurasiatiska schamanen, som en magisk gestalt som heroiskt passerar gränser, då de skapade Fausts och Don Giovannis personligheter. Förmodligen var det med skräckblandad tjusning man föreställde sig schamanen. I Flahertys framställning tolkas Fausts läkedomskonst på följande sätt:

I here and now embrace, in body and in spirit,
the doctor to whom every plant is known,
who understands the virtues of each root,
who heals the sick and eases painful wounds!¹

Utan att närmare gå in på en granskning av Flahertys uppfattning om schamanens inverkan på litteratur och musik är den övertygande i sina huvuddrag. Att den sibiriska schamanen gjorde sådana nedslag i 1700-talets Europa kan rimligen ha sin förklaring i att den sibiriska schamanismen var en exotisk och framför allt mycket avlägsen företeelse, utan närvarande aktualitet i Centraleuropa. Om man föreställer sig att det funnits kvarlevande rester av förkristen germansk religion i Tyskland, hade helt säkert reaktionen blivit annorlunda.

Om vi förflyttar oss till samekulturens nordliga områden möter vi i det tillgängliga källmaterialet från 1600- och 1700-talet en helt annan syn på samisk schamanism. Begreppet ”schamanism” är en utometnisk konstruktion, som i den vetenskapliga litteraturen avser en global företeelse inom skilda religioner, där den religiösa experten, schamanen, i ett tillstånd av trans eller extas har förmåga att komma i kontakt med den gudomliga världen.² I ett aktuellt arbete betecknar Håkan Rydving begreppen ”schaman” och ”schamanism” som ”vetenskaplig illusion” (*une illusion scientifique*). De används ofta i så allmän betydelse att de inte definierar någonting precist. Därför är de olämpliga som vetenskapliga termer, och i analysen av traditionella kulturer bör i stället

1 Gloria Flaherty, *Shamanism and the eighteenth century* (Princeton, N.J. 1992) s. 196.

2 Litteraturen och debatten om schamanismen är omfattande, så även det som oftast betraktas som dess kärna, transen. En tematisk litteraturoversikt beträffande global schamanism ges i Piers Vitebsky, *The shaman* (London 1995) s. 161–168. Se även Hans Mebius, *Bissie: Studier i samisk religionshistoria* (Östersund [2003] 2007) s. 177–183.

användas relevanta inhemska begrep.³ I samiskt språk motsvaras begreppet ”schamanism” av *noaidevuohhta*, nåjdkunskap, och innehavaren av denna kunskap är *noaidi*, försvenskat till nåjd. Hur ohanterbart ordet *schaman* är som övergripande term framgår i en undersökning av Olle Sundström. Här framhålls att ordet i fråga uteslutande förekommer hos tungusisktalande folk, medan helt annorlunda termer används bland andra etniska grupper, som till exempel *tadebja* (nentser), *tjirtaku* (chanter), *böö* (burjater) och *udagan* (kvinnlilig rituell specialist hos jakuter).⁴

I den följande framställningen undviker jag i möjligaste mån att använda de konstruerade begreppen ”schaman” och ”schamanism”. Beträffande den försvenskade formen *nåjden* kan den ge intryck av en enhetlig homogen företeelse i samisk religion. I själva verket framgår det med all tydlighet i både äldre skriftliga källor och i senare samisk tradition, att det funnits både regionala och individuella differenser mellan olika nåjder i fråga om status och kunskap. Variationen framgår även av de skiftande trumtyperna och i hög grad också beträffande de enskilda trummornas utformning och mycket skiftande utförande av figurerna på trumskinnen. Louise Bäckman gör i sammanhanget en viktig distinktion mellan den veritabla nåjden med förmåga att komma i kontakt med den andra världen och ”familjenåjden”, som i varje familj använde sin trumma uteslutande som spådomsinstrument.⁵

Nåjden i kyrkans ögon

Beträffande den förkristna tidens samiska religion har vi tillgång till en rad skriftliga källor från slutet av 1600-talet och början av 1700-talet. Samtliga dessa dokument har avfattats av präster och missionärer med uppgift att ersätta den samiska religionen med kristendom, något som

3 Håkan Rydving, ”Le chamanisme aujourd’hui: constructions et deconstructions d’une illusion scientifique”, *Études mongoles et sibériennes, centralasiatiques et tibétaines* 42 (2011a).

4 Olle Sundström, ”Is the shaman indeed risen in post-Soviet Siberia?”, i Tore Ahlbäck (red.), *Post-secular religious practices: Based on papers read at the symposium on post-secular practices held at Åbo/Turku, Finland on 15–17 June 2011* (Åbo 2012) s. 355f.

5 Louise Bäckman, ”Types of shaman: Comparative perspectives”, i Louise Bäckman & Åke Hultkrantz (red.), *Studies in Lapp Shamanism* (Stockholm 1978) s. 66f.

många gånger skedde på ett mycket bryskt sätt.⁶ Vi kan även erinra oss att det i kungarikena Danmark-Norge och Sverige kunde vara belagt med dödsstraff att utöva den samiska ”vantron och vidskepelsen”. Av kyrkan sågs samiska mytologiska gestalter som skapelser av djävulen och nåjden var djävulens redskap. Den dåtida synen på samisk religion innebär, att vi måste behandla de här aktuella källskrifterna med behövlig källkritik.⁷

Hur skarpt man från kyrkligt håll kunde uttrycka sig om nåjden och trumman framgår av en text, där kyrkoherden Henric Forbus i Neder-Torneå 1730 beskriver samisk religion och jämför samiska gudar med den klassiska antikens gudomligheter, en tidig komparativ metod som tillämpades även av andra källförfattare.⁸

O tu fördömda Trumma satans redskap och instrument, förbannade äro tina afmålade Gudar: förbannade tin ring och baja: förbannad tin hammar och trumkäpp: förbannad then som tienar tig med slag [...]. Hwart och et slag som på tig skier, är och blifwer dem ett satans slag i helfwete [...].⁹

De med nutida referensramar otänkbara formuleringarna hindrar inte att Forbus i den citerade och i andra texter förmedlar sakuppgifter av värde, men man kan inte bortse från att hans åsikt om nåjden och trumman är ett uttryck för hans dåtida teologiska syn på samisk religion.

En annan av de i sammanhanget relevanta texterna är Jens Kildals predikan ”Afguderiets Dempelse, og den Sande Lærdoms Fremgang” (1730 och senare), där ett appendix anses vara en av de mer tillförlitliga texterna om samisk religion.¹⁰ Av särskilt intresse är avsnittet,

6 Håkan Rydving, *The end of drum-time: Religious change among the Lule Saami, 1670s–1740s* (Uppsala 1993) s. 54–68.

7 Det skriftliga källmaterialet till samisk religion och därmed sammanhängande problem har behandlats av Håkan Rydving, *Samisk religionshistoria: Några källkritiska problem* (Uppsala 1995). Tidigare även av bl.a. Hans Mebius, *Värrö: Studier i samernas förkristna offerriter* (Uppsala 1968) s. 14–31 och Louise Bäckman, *Såjva: Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna* (Stockholm 1975) s. 25–38.

8 Se Mebius (1968) s. 32f.

9 Henric Forbus, ”Forbus’ jämförelser mellan lapparnas och de klassiska folkens gudar samt refutation af lapparnas afgudadyrkan”, i Edgar Reuterskiöld, *Källskrifter till lapparnas mytologi* (Stockholm [ca 1730] 1910) s. 87.

10 Marie Krekling, utgivare av Kildals text, skriver i inledning till ”Afguderiets Dempelse” att texten är ”en av de viktigare kilder til forståelsen av sydfinnernes tro og kultus i begynnelsen av 18. århundre”, Marie Krekling, ”Inledning till Jens Kildals Afguderiets Dempelse”, i Marie Krekling (red.), *Nordland og Troms finner i eldre håndskrifter* (1945) s. 100.

där Jens Kildal detaljerat beskriver ett ritual, där nåjden botar en sjuk.

I huvudsak kan Kildals uppgifter uppfattas som tillförlitliga. Detta kontrasterar mot hans teologiska syn på den samiske nåjden. Kildal menar nämligen att när nåjden får vägledning av trumman, så är det djävulen som talar. Det är denne potentat som enligt Kildal finns i trumman. Efter sin beskrivning av nåjdsamlingen för att bota den sjuka framhåller Kildal att samerna fallit djupt i ”afguderie” och är ”haart forbundne til dievlene”.¹¹ Detta textexempel får illustrera att en källa samtidigt kan vara förhållandevis tillförlitlig i sak och uttrycka ett dåtida avståndstagande till det som beskrivs.

1747 utgavs Pehr Högströms *Beskrivning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker*. Här möter vi en något förändrad syn på samisk religion, påverkad av tidens tänkande. Visserligen anser Högström att samernas religion lever vidare vid sidan av en officiellt och ytligt utövad kristendom och han tar skarpt avstånd från sejtekulten. Han uttrycker dock en viss respekt för samisk religion som ett uttryck för samernas ”wördnad och höga tankar för sina gamla förfäder”.¹² Enligt Högström är emellertid gudlöshet ”skadeligare än sjelfwa widskepelsen”, och han menar, att även en ”falsk och widskjepelig religion” är ofarligare än ingen religion alls.¹³ En uppfattning av detta slag hade varit otänkbar hos Jens Kildal och de övriga missionärerna i Norge, och lika osannolik hos 1600-talets svenska prästerskap.

Högström har uppenbarligen hört talas om personer som måste uppfattas som nåjder, även om han uteslutande använder beteckningen ”Trollkarlar”, som de kallas av församlingsborna i Gällivare. Dessa trollkarlar kan ”[...] göra sin nästa något godt eller ondt.”¹⁴ De är mycket fåtaliga och skiljer sig från dem som enbart utövat ”allehanda

11 Jens Kildal, ”Afguderiets Dempelse, og den Sande Laerdoms Fremgang”, i Marie Krekling (red.), *Nordland og Troms finner i eldre håndskrifter* ([1730 och senare] 1945) s. 140. Hela avsnittet med nåjdritualet samt min kommentar, se Mebius ([2003] 2007) s. 162–169.

12 Pehr Högström, *Beskrifning öfwer de til Sweriges krona lydande Lapmarker* (Umeå [1747] 1980) s. 173.

13 Pehr Högström, ”Missionsförrättningar II 1743–1746”, i Carl F. Hallencreutz, *Pehr Högströms missionsförrättningar och övriga bidrag till samisk missionshistoria* (Uppsala 1990) s. 66.

14 Högström ([1747] 1980) s. 199.

skrock och vidskepelse”. Att trollkarlarna är veritabla nåjder framgår av Högströms uppgift om ”Spåtrumman (gobdas)”. Då trumman brukas av nåjden, faller han ned på marken ”som wore han död” och kan vid uppvaknandet berätta om vad som skett på andra platser. Högström understryker att detta uteslutande kommer i fråga om veritabla trollkarlar, sådana som står i förbindelse med ”den Onda Andan.”¹⁵ Högström räknar med att nåjden har ”närmare bekantskap och förbindelse” med en ond andemakt, och han anser liksom Forbus att det är den ”Onda Anden” som är nåjdens hjälpare. Beskrivningen hålls i en huvudsakligen neutral ton och han försäkrar att han uteslutande återger vad han själv erfarit.

Ett århundrade senare uppträder en kyrkoman som i många hänseenden kom att få stor betydelse för samerna. Det är Lars Levi Læstadius som i sitt arbete *Fragmenter i lappska mythologien* (1839–1845) i viss utsträckning uttrycker en positiv syn på nåjden och hans verksamhet och han är inte främmande för att det kan finnas en verklighetsbakgrund i berättelserna om nåjdernas förmåga att utföra märkliga gärningar. Han är dock noga med att betona skillnaden mellan ”veritabla Trollkarlar och Charlataner”.¹⁶ Hos Læstadius finner vi inga drastiskt negativa uttalanden av samma typ som hos Jens Kildal och Henric Forbus. Utgångspunkt för Læstadius är att den samiska förkristna religionen inte längre lever kvar, även om det fortfarande finns kvar ”mycken vantro och vidskepelse, såsom en dunkel aning från ett förgätet fordom”. Det är denna dunkla aning i form av en rad muntliga traditioner om nåjderna som Læstadius återger och kommenterar samtidigt som han utförligt återger missionärernas texter från 1700-talet. I viss utsträckning kritiserar han detta material för att det ”bjudit till att göra den Lappska Mythologien mera grann och systematisk, än den möjligen kunnat vara i sjelfva Näidens Hufvud”.¹⁷

Carl F. Hallencreutz har undersökt hur Læstadius i sin förkunnelse

15 Högström ([1747] 1980) s. 204f.

16 Lars Levi Læstadius, *Fragmenter i lappska mythologien* (Åbo [1839–1845] 1997) s. 138. En förkortad version av *Fragmenter* [...] utgavs 1959 av Harald Grundström. Genom upptäckt av en tidigare okänd del av ”Gudaläran”, första avsnittet i *Fragmenter* [...], kunde ”Gudaläran” i sin helhet publiceras i Tromsö 2003 med bild- och textredaktion av Per Posti.

17 Læstadius ([1839–1845] 1997) s. 10.

använder motiv från samisk traditionell religion och anser att han utnyttjade dessa i sin förkunnelse för de samiska åhörarna.¹⁸ Hallencreutz slutsats att Læstadius tillämpar en kontextualiserad tillämpning i sin samiska tolkning av kristen tro, ter sig högst rimlig. Vi ser hur synen på samisk religion och dess nåjder förändrats, i vart fall som den framställs av några representativa kyrkomän. Det har i sammanhanget sitt intresse att konstatera att Juha Pentikäinen framhåller att Læstadius samiska uppväxtmiljö, livsstil och mentalitet i hög grad påverkat honom och blivit hans ”kulturella modersmål”.¹⁹

Samiska traditioner om nåjden

Om det visats hur kyrkans syn på den samiske nåjdens verksamhet förändrats, kan man också fråga sig hur samernas egen uppfattning påverkats av det religionsskifte som ägt rum. Om den samiska synen på nåjden under 1600- och 1700-talet har vi ytterst få samiska uttalanden. Man kan dock av uppgifter i det icke-samiska materialet dra vissa slutsatser. Nåjderna har i många stycken betraktats med stor respekt – även av författarna till de kyrkliga texterna. Samerna har haft tilltro till nåjdens förmåga att bota sjukdom. Källornas många uppgifter om nåjdens funktion som botare, medlare mellan människovärlden och den gudomliga världen, siare och rituell vägledare kan bara tolkas så, att en framstående nåjd var en betydelsefull gestalt i omgivningens ögon. Alla nåjder hade dock inte samma förmåga och insikt i *noaidevuolta*. Som nämnts antyder Læstadius att somliga kunde vara charlataner. Om vi vill ta del av samernas egen syn på nåjden, måste vi gå till ett betydligt senare källmaterial, nämligen uppteckningar antingen av samer själva eller av deras information till icke-samiska upptecknare. De traditioner det rör sig om har i de flesta fall upptecknats eller avfattats under 1900-talet, i vissa fall tidigare.

En av de tidigaste samiska sagesmännen om nåjden var Lars J. Hætta

18 Carl F. Hallencreutz, ”Lars Levi Læstadius’ attitude to Saami religion”, i Tore Ahlbäck (red.), *Saami religion: Based on papers read at the symposium on Saami religion, held at Åbo, Finland, on the 16th–18th of August 1984* (Åbo 1987) s. 170.

19 Juha Pentikäinen, ”Lars Levi Læstadius som samisk mytolog och mytograf”, i Lars Levi Læstadius, *Fragmenter i lappska mythologien* (Åbo 1997a) s. 241.

(1834–1897), som var en av ledarna i det så kallade Kautokeinoupproret 1852. Han dömdes till döden men straffet omvandlades till fängelse. Under tiden i fängelset avfattade han på 1860-talet en skildring av samernas religiösa och moraliska situation före den læstadianska väckelsen.²⁰ Här beskriver Hætta hur nåjderna kunde sätta ont på människor och djur och därmed bli fruktade. Varje nåjd hade ett antal hjälp- eller skyddsandar till sitt stöd. När nåjden blev gammal och tappade tänderna och därmed sin kraft, gick hans förmåga i arv till ett barn eller annan släkting. Somliga nåjder, *geaiddut* (synvrängare), kunde förvandla sig till djur eller göra sig osynliga. Däremot har Hætta inget att säga om nåjdens trans eller förmåga att bota sjukdom. Hætta bild av nåjden ter sig demonisk och skräckinjagande, vilket torde ha sin förklaring i att han själv var kristen. Emellertid framhåller han också, att "[...] noaiderne og synkververne i gamle dage har været de viseste og kløgtigste blandt lapperne og at de har hat stor tankekraft og opfindsomhet".²¹

Från nordsamiskt håll finns ett arbete av stort intresse. Det är Johan Turis (1854–1936) bok *Muittalus samid birra*, som gavs ut på samiska med dansk översättning i Köpenhamn 1910, på svenska 1917. Här får vi en demonisk bild av nåjden, som i varggestalt färdas till kyrkan och med hjälp av "djävulens änglar" kan sätta ont på andra människor.²² Turis beskrivning av nåjden innehåller både kristna och icke-kristna inslag. Dels handlar nåjden med "Guds kraft", dels "med djävulens kraft". Vidare talar nåjden som vore han drucken, något som Turi jämför med den læstadianska *liikutuksia*.²³ Senare tids forskare har sett någon form av genetiskt samband mellan nåjdens trans och den læstadianska *liikutuksia*.²⁴

Låt oss också ta del av samiska traditioner om nåjden i en annan del av det samiska området, ur Harald Grundströms uppteckningar

20 Lars J. Hætta, "En Beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino før den læstadianske vækkelse", *Norvegia Sacra* 3 ([ca 1860] 1923) s. 68–89.

21 Hætta ([ca 1860] 1923) s. 77.

22 Johan Turi, *En bok om samernas liv/Muittalus samid birra* (Umeå 1987) s. 132.

23 Turi (1987) s. 132.

24 Se Guttorm Gjessing, "Sjamanistisk ekstase hos samene", *Studia septentrionalia* 5 (1953) s. 91–102 och Juha Pentikäinen, *Die Mythologie der Saamen* (Berlin 1997b) s. 27.

från Lule lappmark. I detta material finns några nåjder omtalade, bland annat den mycket omtalade Unnatj (1770–1858), som enligt vad Anta Pirak berättar upphörde utöva ”trolldom” och på äldre dagar blev ”gudfruktig”.²⁵ Där omnämns också den mångkunnige Kuta-Vuorok, som enligt uppgift av Lars Levi Læstadius var verksam på 1640–1650-talen,²⁶ men som länge lever kvar i berättartraditionen. Om honom har flera av Grundströms samiska informanter åtskilligt att säga långt in på 1900-talet, nästan 300 år efter Kuta-Vuoroks aktiva tid som nåjd, något som vittnar om den muntliga traditionens livskraft. Det berättades om honom att han kunde bota sjuka – en konst som han lärt sig av de underjordiska – förvända synen på andra och förvandla sig till en sjöfågel. I stället för körren sades han köra med varg. Han kunde försätta sig i dvala och flyga som en fågel för att utröna vad som skedde på andra platser, och han låg ständigt i fejd med andra nåjder, framför allt med Ultevisfjällets bröderna Svierpa.²⁷

Även från en betydligt sydligare del av samiskt område finns traditioner om nåjden. De återges av Kristoffer Sjulsson (1828–1908) från Vapstens sameby, som allsidigt och utförligt berättade om samekulturen i gången tid för folklivsforskaren O. P. Pettersson.²⁸ Här framgår det att nåjden varit en betydelsefull och respekterad person, som rådfrågades i livets olika skiften. Då ett barn blivit allvarligt sjukt, vände man sig ”i äldre tid” till en nåjd för att få hjälp. De åtgärder som blev aktuella var att rådfråga trumman och föra ”någon slags underhandling med döden för att blidka honom med offer”.²⁹ Även vid andra situationer i livet kom trumman till användning, nämligen när en yngling skulle ge sig av på friarfärd. Även brudens föräldrar rådfrågade ”i äldre dagar” en nåjd om ett stundande frieri. Varje husfader hade en spåtrumma, *gievrie*, som tillverkades av naturvuxet *gievriemoere* (trumträ), som enbart användes för detta ändamål.

25 Anta Pirak, *En nomad och hans liv*, upptecknat och översatt av H. Grundström (Uppsala 1933) s. 169.

26 Læstadius ([1839–1845] 1997) s. 158.

27 Harald Grundström, ”Spridda drag ur lapsk folketro”, *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1943–1944* (1945) s. 96–100.

28 O.P. Pettersson, *Kristoffer Sjulssons minnen: Om Vapstenslapparna i början av 1800-talet*, Louise Bäckman & Rolf Kjellström (red.) (Stockholm [1905–1906] 1979).

29 Pettersson ([1905–1906] 1979) s. 155.

Från sydsamiskt håll har även Torkel Tomasson (1881–1940) samlat värdefullt traditionsmaterial. Detta gjordes sommaren 1917 i framför allt Åsele och Lycksele lappmark. Det samlade handskrivna materialet arkiverades på ULMA (numera DFU, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala). Det är numera tillgängligt i tryckt form i en utförligt kommenterad utgåva av Leif Lindin och Håkan Rydving.³⁰ Vid sidan av 1917 års samling uppteckningar med sammanlagt inte mindre än 26 olika meddelare – en av dem hans far – lät Torkel Tomasson publicera ett betydande antal artiklar av folkloristiskt slag i *Samefolkets egen tidning*, för vilken Tomasson var redaktör från 1918 fram till sin död 1940. Som samespråkig hade han givetvis en ovanligt god förutsättning att intervju sina sydsamiska informanter. Ur Tomassons rika material skall Vilhelminas siste nåjd, Nähkoergöornje, lyftas fram. Av Torkel Tomasson beskrivs han sålunda:

Niehkor-Guörnje var på sin tid och sin ort en utomordentligt skicklig och kraftig s. k. *nåite*, det är i brist på bättre översättning, trollkarl. För sig och andra gjorde han *tsiegg* (offer av renar) åt gudarna. Trolltrumman, som var hans bibel, avläste och tolkade han på sitt språk [...]. I övrigt var Niehkor-Guörnje en skarp siare, som i förväg såg, vad som komme att hända. Ty han levde lika mycket i andens värld som i verkligheten.³¹

Sången om Nähkoergöornjes möte med döden, *Jaemiehraedtie*, är färgstarkt skildrad i en sägen med Klemet Gust Klemetsson (f. 1848) och Sjul Jonsson (f. 1857) som sagesmän.³² Här beskrivs livfullt hur Nähkoergöornje på flyttning över Marsfjället möter döden, som likt en renskötare är på flyttning med sina renar. Nähkoergöornjes hustru är svårt sjuk och det är för hennes liv han kämpar med döden, som för tillfället tvingas ge vika. Samma sägen upptecknades 1942 och finns inspelad på Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Senare

³⁰ Torkel Tomasson, *Några sägner, seder och bruk, upptecknade efter lapparna i Åsele och Lycksele lappmark samt Herjedalen sommaren 1917*, Leif Lindin & Håkan Rydving (red.) (Uppsala 1988).

³¹ Torkel Tomasson, "Sagan om Niehkor-Guörnje och Jamehratte", *Samefolkets egen tidning* (1920) s. 6. Beträffande begreppet "tsiegg" (saS. *iseegkuve*) se Hans Mebius, "Sjiele: Samiska traditioner om offer", *Saga och sed* (1971) s. 77, och i Hans Mebius, *Vaajese: Torkel Tomasson, traditionsbärare och forskare* (Östersund 2008) s. 68–74.

³² Tomasson (1988) s. 53f.

har Ando Andersson, själv sydsame, låtit publicera denna och andra sägner med sydsamiska berättare, särskilt Elisabet Stinnerbom (f. 1901 i Vilhelmina), som också återgivit sägnen om Nähkoergöörnje och döden.³³ Hon hade säkert hört den berättas av sin far, den ovan nämnde Sjul Jonsson; för övrigt var enligt hörsägen Nähkoergöörnje en av Sjul Jonssons förfäder.

Av andra meddelare beskrivs Nähkoergöörnje även som rituell ledare vid offer tillsammans med ”släkt och vänner”, där han själv ordnade med offermåltiden.³⁴ Man får intrycket att Nähkoergöörnje är den större gruppens ledargestalt.

Såväl Hættas, Turis, Grundströms som Sjulssons och Tomassons uppgifter ger en bild av bevarad tradition om nåjden långt efter det att denne var en aktiv gestalt i samisk religion. Om Hætta, Turi och Grundströms meddelare beskriver nåjden som en mer eller mindre demonisk gestalt, så tecknar Sjulsson och Tomasson en bild av mer positivt slag. Detta behöver inte innebära någon motsägelse utan kan återge en faktisk ambivalens i synen på den gestalt som nåjden en gång var – en person som i kraft av sin *noaidevuohta* kämpar mot dödens makter för att bota sjukdom. Under alla förhållanden råder en påtaglig skillnad mellan de utpräglat nordsamiska och de sydsamiska traditionerna, något som rimligtvis har sin grund i olika religiösa landskap i nord och syd.

Upplysningarna i det samiska traditionsmaterialet är i och för sig inte något generellt underlag för att tala om en nåjdens återuppräntelse. Snarare finner vi här belägg för att nåjden långt fram i tiden varit en framträdande och respekterad personlighet. Sammantaget ger den samiska traditionen en god bild av hur nåjden uppfattades efter religionsskiftet. I många hänseenden överensstämmer denna bild med det äldre materialets, dock inte till alla delar. Bland annat är nåjden som extatiker föga belagd i det folkloristiska materialet. Vi får inte heller några utförliga uppgifter om nåjdens hjälp- och skyddsandar. Emellertid har sentida samisk tradition i vissa fall bevarat betydande delar av samisk religion.

33 Ando Andersson, *Maam dah soptsestamme* (Jokkmokk 1992).

34 Se Mebius (2008) s. 86f.

Forskningens syn

I den tidiga forskningen om samisk religion i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var den dominerande uppfattningen att samisk traditionell religion var starkt påverkad av de skandinaviska grannarna. Den som särskilt argumenterade för detta beroendeförhållande från skandinavisk sida var språkmannen Johan Fritzner i arbetet "Lapperne's hedenskab og trolddomskunst sammenholdt med andre folks, især nordmandenes tro og overtro" (1876). Det rörde sig inte om enstaka föreställningar utan, som Kaarle Krohn uttryckte sig, "om övertagande av en hel religionsform" [*red:s övers.*]. Det enda ursprungliga i samisk religion var i huvudsak, enligt Krohn, dyrkan av de döda och björnkulten.³⁵ Att det fanns ett skandinaviskt inflytande i samisk religion hade redan J. A. Friis framhållit, men han underströk att samisk schamanism hör hemma i ett östligt sammanhang.³⁶ Inte heller K. B. Wiklund bortsåg från skandinavisk påverkan men ansåg även han att samisk religion i första hand borde sättas in i en nordeurasiatisk kontext och närmast jämföras med sibiriska chanters, mansas och nentsers.³⁷

I den tidiga forskningen ser vi således två tendenser, dels den dominerande skandinavisk-germanska tolkningen, dels den nord-eurasiatiska. Skälet till den förra torde vara att nordisk kultur och religion föreställdes överlägsen den samiska. Ett exempel på denna syn får vi i *Nordens Gudeverden* av A. Olrik och H. Ellekilde, där det påstås att samerna saknar "alle vilkår for en højere kultur og en mere udviklet gudsyndelse."³⁸

Tidigt fokuserades uppmärksamheten på det man betraktade som nåjdens avvikande psyke. Ett exempel på detta var att han beskrevs som en mentalt störd person. I en uppsats från 1916 skriver Martin P:son

35 Kaarle Krohn, "Lappische Beiträge zur germanischen Mythologie", *Finnisch-ugrische Forschungen* 6 (1906) s. 156.

36 Jens A. Friis, *Lappisk Mythologi, Eventyr og Sagn* (Christiania 1871) s. 8, 15.

37 K. B. Wiklund, "Lapsk mytologi", i *Nordisk familjebok* (2 uppl.) bd 19 (Stockholm 1913) sp. 170. Språkforskaren Wiklund har gjort värdefulla insatser på det religionsvetenskapliga området. Härom se Hans Mebius, "K.B. Wiklunds Beiträge zur Religionsgeschichte der Samen", i *Laponica et Uralica: 100 Jahre finnisch-ugrische Unterricht an der Universität Uppsala* (Uppsala 1996) s. 373–385.

38 Axel Olrik & Hans Ellekilde, *Nordens gudeverden: Første bind, vætter og helligdome* (Köpenhamn 1926–1951) s. 105.

Nilsson att nåjdens personlighet hade sin grund i psykopatiska anlag, psykisk labilitet och ett abnormt själsliv, vilket ledde till epileptiska anfall och extatiska hallucinationer.³⁹ Redan 1914 uttryckte emellertid den engelska antropologen Marie Antoinette Czaplicka, samtida med Nilsson, en syn på den sibiriske schamanen, som var mer nyanserad. Visserligen menar även Czaplicka att schamanen har en hysterisk läggning, men att han på ett avgörande sätt skiljer sig från alla andra människor med liknande psyke. Det som är det avgörande hos schamanen är följande egenskaper:

[...] an extremely great power of mastering himself in the period between the actual fits which occur during the ceremonies. A good shaman ought to possess unusual qualities, but the chief is the power acquired by tact and knowledge to influence the people around him”.⁴⁰

Det som särskilt accentueras är schamanens sociala betydelse i sin omgivning och förmågan att med ”tact and knowledge” påverka den. Med största sannolikhet har vissa samiska nåjder också haft denna förmåga. Nåjdens psyke fick dock fortsatt uppmärksamhet med beteckningen *arktisk hysteri*. Särskilt tydligt behandlas schamanism ur denna aspekt av Åke Ohlmarks (1939), som anser att arktiska folk har en benägenhet för hysteriska sjukdomar, beroende på hård natur och strävt klimat, där de utlösande faktorerna är mörka vinterdagar, ljusa sommarnätter, hård köld, tystnad, landskapets monotoni och brist på föda och vitaminer.⁴¹ Med något modifierad formulering anser Reidar Th. Christiansen att man måste beakta att de flesta arktiska raser är ”easily affected, highly inflammable, and liable to unpredictable passionate actions. They are shy, sometimes extremely nervous, in fact a disease, usually called ‘Arctic hysteria’, is far from uncommon”.⁴² Samtidigt framhåller han, att schamanens agerande och idéer kan göra ett missvisande intryck på

39 Martin P:son Nilsson, ”Om lapps religion”, *Kristendomen och vår tid* 11 (1916) s. 301–309.

40 Marie Antoinette Czaplicka, *Aboriginal Siberia: A study in social anthropology* (Oxford 1914) s. 176f.

41 Åke Ohlmarks, *Studien zum Problem des Schamanismus* (Lund 1939) s. 5f., 15f.

42 Reidar Th. Christiansen, ”Ecstasy and arctic religion”, *Studia septentrionalia* 4 (1953) s. 27.

den utomstående iakttagaren, medan han, eller nåjden i samisk miljö, uppfattas på ett helt annat sätt från ett inifrånperspektiv.⁴³

Åke Hultkrantz har under mer än fem decennier ägnat sitt arbete åt studium av schamanismen som övergripande teoretiskt problem. I en längre uppsats från 1965 argumenterar han på ett snarlikt sätt som Ohlmarks för att de arktiska miljöfaktorerna påverkat den nordliga schamanismens karaktär och han använder fortfarande uttrycket ”hysteroid reactions”, dock ej i psykopatisk bemärkelse. De miljöfaktorer som spelar in är av samma typ som Ohlmarks fäster avseende vid: den arktiska omgivningens hårda köld, det ödsliga landskapet och bristen på föda och vitaminer. En annan faktor är enligt Hultkrantz människans behov i en skrämmande omgivning av kontakt med en övernaturlig värld.⁴⁴ Beträffande schamanen är det särskilt schamanens hjälpan­dar i djurgestalt, som tyder på ett inflytande från miljön.⁴⁵

I en rad uppsatser har Hultkrantz ägnat särskilt uppmärksamhet åt den samiske nåjden och hans verksamhet. Redan 1955 framhöll han sambandet mellan samisk religion och sibirisk schamanism; den senare kännetecknas enligt Hultkrantz av extastekniken, själsresan, hjälpan­darnas roll och trumman som exaltationsinstrument.⁴⁶ Senare preciseras nåjdens viktiga roll som botare av sjukdom och särskilt understryks att nåjden i första hand var extatiker.⁴⁷ Temat nåjdens extas eller trans skulle fortsättningsvis bli centralt i Åke Hultkrantz forskning och lyfts fram som komponent i hans definition av schamanen i allmänhet men gäller även nåjden.⁴⁸ Detta tema behandlas ingående i boken *Studies in Lapp shamanism*, som innehåller uppsatser av Louise Bäckman och Åke Hultkrantz.⁴⁹ I en av dessa analyseras närmare nåjdens trans, som

43 Christiansen (1953) s. 28.

44 Åke Hultkrantz, ”Type of religion in the arctic hunting cultures”, i Harald Hvarfner (red.), *Hunting and fishing: Nordic symposium on life in a traditional milieu in prehistoric times up to the present day* (Luleå 1965) s. 31of.

45 Hultkrantz (1965) s. 31of.

46 Åke Hultkrantz, ”Swedish research on the religion and folklore of the Lapps”, *The journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain* 85: 1–2 (1955) s. 85.

47 Åke Hultkrantz, ”Die Religion der Lappen”, i Ivar Paulson, Åke Hultkrantz & Karl Jettmar (red.), *Die Religionen der Menschheit 3: Die Religionen Nordeurasiens und der amerikanischen Arktis* (Stuttgart 1962) s. 298.

48 Åke Hultkrantz, ”A definition of shamanism“, *Temenos* 9 (1973) s. 34.

49 Louise Bäckman & Åke Hultkrantz, *Studies in Lapp shamanism* (Stockholm 1978).

kan vara av tre slag: den lätta transen, de nattliga drömmarna och den djupa transen.⁵⁰ I ett annat bidrag i *Studies in Lapp shamanism* beskrivs närmare nåjdens uppgifter.⁵¹ Den främsta är att med stöd av sina te-riomorfa⁵² hjälbandar i sin frisjäl färdas till dödsriket för att bota en sjuk människa som förlorat sin själ. Andra av nåjdens uppgifter är olika typer av divination samt viss medverkan i det rituella offret. All aktivitet är inriktad på att vara till gagn för människorna i nåjdens omgivning. Schamanen är i enlighet med den anförda definitionen "a social functionary, who with help of guardian spirits, attains ecstasy in order to create a rapport with the supernatural world on behalf of his group members".⁵³ Nåjden var i första hand extatiker (*an ecstatic practitioner*). I ett av sina allra sista arbeten understryker Hultkrantz i anslutning till Mircea Eliade schamanismens kärna som arkaisk extasteknik.⁵⁴ Han kommenterar den kritik Hultkrantz fått av Roberte Hamayon, som kategoriskt avvisar idén om transen som nödvändigt eller tillräckligt villkor för schamanens verksamhet. Den är snarare och mer ett uttryck för den kulturellt betingade roll som schamanen spelar.⁵⁵ Debatten om transen som schamanismens kärna kommer sannolikt inte att vara avslutad men lämnas utanför ramen av den föreliggande framställningen.⁵⁶ Åke Hultkrantz betydelse i forskningen kvarstår genom att han på ett mer fördjupat och bredare sätt lyft fram den samiske nåjdens positiva betydelse i samisk traditionell religion.

En fortfarande aktiv forskare som Juha Pentikäinen utgår i sitt arbete *Die Mythologie der Saamen* (1997) från att delar av den i muntlig tradition bevarade etniska religionen eller samiska folkreligionen –

50 Åke Hultkrantz, "The relation between the shaman's experiences and specific shamanic goals", i Louise Bäckman & Åke Hultkrantz, *Studies in Lapp shamanism* (Stockholm 1978a) s. 94f.

51 Åke Hultkrantz, "Means and ends in Lapp shamanism", i Louise Bäckman & Åke Hultkrantz, *Studies in Lapp shamanism* (1978b) s. 40f.

52 I djurgestalt.

53 Hultkrantz (1973) s. 34.

54 Åke Hultkrantz, "Schamaner i öst och väst: om schamanismens fenomenologiska enhetlighet", i Thomas P. Larsson (red.), *Schamaner: essäer om religiösa mästare* (Falun 2000) s. 33.

55 Roberte Hamayon, "Ecstasy or the west-dreamt Siberian shaman", i H. Wautischer (red.), *Tribal epistemologies* (Singapore & Sydney 1998) s. 175–187. I samma volym har Åke Hultkrantz debattinlägg publicerats.

56 Den intresserade läsaren hänvisas till Mebius ([2003] 2007) s. 180f.

som delvis även dokumenterats i text – under tidens gång bevarats i människans undermedvetande (*im menschlichen Unterbewusstsein*). Den i ett kollektivt undermedvetet bevarade etniska religionen kan så enligt Pentikäinen ha ingått någon form av symbios med den læstadianska väckelserörelsen.⁵⁷ En konsekvens av tanken på en i någon mån fortlevande etnisk religion är att den kan observeras genom nutida fältarbete.

Vid sidan av denna ansats ägnas ett mer handfast intresse åt nåjden och hans trumma, där betydelsen av trumskinnets figurer är uppenbara för gemene man, men trummans insida döljer ett esoteriskt budskap endast känt av nåjden.⁵⁸ I själva verket är trumman en kognitiv karta över nåjdens extatiska själsresa.⁵⁹ I den kollektiva rituella seansen, då trumman används, medverkar alla närvarande tillsammans med nåjden som dansare, jokkare, medhjälpare, trumvärmare eller enbart som åskådare.⁶⁰

Pentikäinen anser att den nervositet och lättrördhet som redan lappmarksmissionärer som Johannes Tornæus och Pehr Högström talar om kan bero på den stress som den nordliga naturmiljön utövar på både djur och människor. Det är detta kölddrabbade landskap, monotonin, mörkret och vitaminbristen som skapar stress.⁶¹ I denna miljö skapas det mentala landskap, där schamanismen hör hemma och i vissa samefamiljer finns en labilitet som kan leda till ”arktisk hysteri”, menar Pentikäinen.⁶²

Det är påtagligt att Ohlmarks, Hultkrantz och Pentikäinen uteslutande lyfter fram miljöns sträva sida som orsak till den så kallade arktiska hysterin. Man får lätt ett intryck av att de influerats av den egna mer milda miljön. Miljöns avgörande inflytande på schamanismen har veterligen inte någon grund i vetenskapligt allsidig observation och forskning, något som även gäller det något svepande begreppet ”arktisk hysteri”.⁶³

57 Pentikäinen (1997b) s. 26f.

58 Pentikäinen (1997b) s. 156.

59 Pentikäinen (1997b) s. 158.

60 Pentikäinen (1997b) s. 168.

61 Pentikäinen (1997b) s. 208f.

62 Pentikäinen (1997b) s. 210.

63 Och idén om förekomsten av ”arktisk hysteri” är numer helt övergiven i vetenskaplig

Det vore dock missvisande att bortse från det faktum, att både Åke Hultkrantz och Juha Pentikäinen framhåller schamanens och nåjdens betydelsefulla roll som socio-religiös ledare och aktör. De bortser dock från den positiva anpassning till den subarktiska naturen, där samerna i kamp med en hård natur har kunnat utforma en ändamålsenlig materiell och andlig kultur. Det är denna anpassning som Israel Ruong kallar en ”elastisk anpassning till landskapet”.⁶⁴ Samma syn på naturen formuleras av Ole Mathis Hætta, som framhäver naturfolkens nära kontakt med naturen. Genom sin förutsägbara årscykel skapar naturen ”trygghet for mat og avling, men også muligheter for læring, observationer – muligheter for det som vi i moderne språk kaller ’kompetanseøkning’”. Den kristna tron har en ekologisk komponent och syftar till att bevara harmonin i naturen.⁶⁵ Den nära förbindelsen mellan människan och den övriga naturen beskrivs även av Bierna Bientie som en samhörighet, där renbeteslandet är ett ”subjekt som en må forholde sig till og bli ven med.”⁶⁶

En påtaglig förändring i beskrivningen av nåjden kommer till uttryck i arbeten av Louise Bäckman. Nåjden som ”trollkarl” både i det äldre källmaterialet och i senare samisk tradition är ensidig enligt Bäckman, som starkt framhåller den socio-religiösa funktionen.⁶⁷ Bäckman har i en uppsats från 2005 ingående beskrivit denna funktion.⁶⁸ För det första var han förmedlare mellan människan och det gudomliga och kunde bota sjukdom. Han kunde förutsäga framtiden och vara ledare vid vissa stora offer. De traditionella myterna och sägnerna bevarades av nåjden samtidigt som han skapade nya myter, som förmedlades till yngre generationer. Kort sagt: nåjden var en garanti för trygghet i tider av kris; han var en samisk ”terapeut”.

forskning (red:s anm.).

64 Israel Ruong, *Samerna i historien och nutiden* (Stockholm 1969) s. 17f.

65 Ole Mathis Hætta, ”Hvor og hvordan utspilles samisk spiritualitet?”, i Urban Råghall (red.), *Försoning är ett sätt att börja om: Rapport från ett seminarium om försoningsprocessen mellan samer och kyrka och dess historiska bakgrund* (Härnösand 1999) s. 20f.

66 Bierna Bientie, ”Det er landet som eier folket”, i *Samisk kyrka: Nu är rätt tid for praktisk solidaritet med samerna* (Uppsala 2003) s. 25f.

67 Bäckman (1978) s. 64.

68 Louise Bäckman, ”The noaidi and his worldview: A study of Saami shamanism from a historical point of view”, *Shaman* 13: 1–2 (2005) s. 32f.

En reflexion inför detta ljusa och säkert berättigade porträtt är att det generellt inte kan avse alla enskilda individer som framträdde som nåjder utan framför allt de som var särskilt begåvade för sin uppgift och mer än de flesta var insatta i *noaidevuohhta*. En nåjd av det slaget har givetvis haft hög status men, framhåller Bäckman i ett tidigare arbete, i kraft av sin kontakt med andevärlden har han betraktats med stor respekt och kunde vara farlig.⁶⁹

Även Håkan Rydving är skeptisk till i huvudsak icke-samiska uppgifter om nåjdens förmåga att göra skada och anser, att det mer handlar om ”antietnische stereotyper end en autentisk del af samisk selvforståelse.”⁷⁰ Man bör dock vara medveten om samiska uppgifter om nåjden, som inte sällan uppvisar en ambivalent syn.

Om man tar hänsyn till de talrika uppgifterna i både äldre källor och senare folktro om nåjders förmåga att sätta ont på andra människor – ofta andra nåjder – genom att sända sjukdomsframkallande ”trollskott” är frågan om nåjdens goda respektive mindre goda sidor inte helt oproblematiske. Lauri Honko har sålunda utförligt dokumenterat och analyserat den globala föreställningen om ”sjukdomsprojektiler” (*Krankheitsprojektile*).⁷¹

Det centrala i både äldre skriftligt material och yngre samisk tradition är – som framhållits ovan – dock bilden av nåjden som vägvisare, vägledare och botare av sjuka, en personlighet med unik kraft att komma i kontakt med andevärlden. Att personer med dessa egenskaper ändå kunde upplevas som skrämmande och respektingivande är inte något som förändrar själva kärnan i synen på nåjden som den man med förtroende vänder sig till i kritiska situationer.

En ny och i förhållande till tidigare forskning mycket personlig syn föreslås av Brita Pollan, som framhåller nåjdens roll som en helbrägdagörare, som kan skapa djupare förståelse av människans situation i

69 Louise Bäckman, ”The initiation of the Sami (Lapp) shaman, the noaidie”, i Ugo Bianchi (red.), *Transition rites: Cosmic, social and individual order* (Rom 1986) s. 263.

70 Håkan Rydving, ”Det cirkumpolare område”, i Tim Jensen, Mikael Rothstein & Jørgen Podemann Sørensen (red.), *Gyldendals religionshistorie: Ritualer, mytologi, ikonografi* (Köpenhamn 2011b) s. 586.

71 Lauri Honko. *Krankheitsprojektile: Untersuchungen über eine urtümliche Krankheitserklärung* (Helsingfors 1959) s. 43ff., 209. Se även riklig samisk dokumentation i äldre källor i Eldar Heide, *Gand, seid og åndevind* (Bergen 2006) s. 38–52.

tillvaron, således något som angår nutidsmänniskan på ett existentiellt plan. Detta innebär, menar Brita Pollan, att nåjdens gärning kan jämföras med psykoterapeutens och analytikerns.⁷² Det är nämligen mycket som tyder på att ”sjamanens erfaring som lenge har vart glemmt og fremdeles er ukjent for de fleste moderne mennesker, er en verden som er i ferd med å bli gjenopdaget av mange”.⁷³

Nåjden i nutida uttryck

Frågan om nåjden har någon relevans i nutiden är komplicerad och svår att besvara. På museer lever han vidare i utställningar och tryckt information, ibland i läroböcker för skolan. De bevarade trummorna finns kvar som ett påtagligt arv från trumtiden. I en uppsats av Louise Bäckman och Lars Pirak uttrycks uppfattningen, att den samiska nåjdens kunskap aldrig blivit glömd ”utan funnits kvar som en levande realitet ända in i våra dagar”.⁷⁴ Att nåjden i andra hänseenden har aktualitet i nutiden framgår inom samisk teater och film, konst, slöjd, litteratur och i jojk. Den samiska skådespelerskan Cecilia Persson har i egna dramatiska framställningar gestaltat traditioner om nåjdens personlighet. Den samiska teatern i Kiruna har i dansteaterföreställningen *Jaamie aimo* dramatiskt skildrat nåjdens kamp med döden. Man bygger föreställningens handling på en sägen, som återberättades av Torkel Tomasson. En teveserie som *Den femtonde hövdingen* och filmer som *Vägvisaren* och den på teve visade *Följ med mig till det heliga fjället* visar också, att nutida konstnärer inspireras av nåjden. I tevefilmen visas också på ett mycket klart och tydligt sätt ett markerat avståndstagande till den forna missionen bland samerna i Norge. Inom sameslöjden och konsten har nåjden och inte minst figurerna på trumman kommit att bli en inspirationskälla, bland annat för Lars Pirak (Jokkmokk) och Hans Ragnar Mathisen (Tromsö).

Ett mycket tydligt exempel på hur en samisk konstnär ser på den traditionella föreställningsvärlden får vi av Lars Levi Sunna:

⁷² Brita Pollan, *Samiske sjamaner: Religion og helbredelse* (Oslo 1993) s. 17f.

⁷³ Pollan (1993) s. 23.

⁷⁴ Louise Bäckman & Lars Pirak, ”Nåjden: Resenär i det inre”, i Kersti Wistrand & Jan Pilotti (red.), *Medvetandet och döden: En antologi om nära-döden-fenomen och utomkroppsliga upplevelser* (Stockholm 1982) s. 68.

Ingenting inspirerar mig mer än den samiska mytologin. Och det var de gamla samer som satt i min första verkstad och drack starkt björkvedskaffe som väckte mitt intresse. Det är jag dem mycket tacksam för. Trolltrum-mornas figurvärld och nåjdernas många gudar har mycket att ge konstnären. Inte minst till den som vill arbeta med skulpturer.⁷⁵

Att nåjden för många samer är en del av samisk identitet och medvetande framgår bland annat i Odd Mathis Hætta's bok om samekulturen, som utgavs i samband med de olympiska spelen i Lillehammer. I avsnittet om samernas förkristna religion finns en bild av joj karen Inga Juuso med en nytillverkad nåjdtrumma. Den kommenterande bildtexten klargör att det inte enbart är fråga om en illustration av musealt tillbakablickande karaktär: ”Runebommen er blitt en symbol mot fornorskning og kristning.”⁷⁶

Utän att dra alltför vidlyftiga slutsatser av dessa exempel, kan dock konstateras att de visar att nåjden i nutiden har relevans för både politiska ställningstaganden och konstnärlig verksamhet. Hur generella denna typ av ställningstaganden är bland samer i allmänhet undandrar sig min bedömning.

En annan fråga är om nåjdens roll i dess ursprungliga form och funktion har någon relevans i nutiden. Hypotetiskt skulle man kunna tänka sig att den samiska formen av schamanism kunde ha en existentiell betydelse för nutidsmänniskan på samma sätt som nutida sydamerikansk schamanism inspirerat den amerikanske antropologen Michael Harner och hans ny-schamanistiska verksamhet, som framför allt attraherat vissa intellektuella kretsar i västerlandet. För samiska förhållanden redovisar Jörgen I. Eriksson ett antal intervjuer med personer, som på varierande sätt agerar och framträder som nåjder i dag.⁷⁷ Någon i nutid revitaliserad och utövad samisk *noaidevuohhta*, som den såg ut i förfluten tid, är emellertid osannolik.

75 Åke Barck & Kurt Kihlberg, *Sameslöjd* (Stockholm 1981) s. 82.

76 Odd Mathis Hætta, *Samene: Historie, kultur, samfunn* (Oslo 1994) s. 49.

77 Jörgen I. Eriksson, *Var tids noaidi: Samisk shamanism* (Umeå 2009) s. 180–263.

Försoning och återupprättelse

Det har snart gått 300 år sedan Henric Forbus yttrade sina barska ord om samisk religion och i synnerhet om trumman och nåjden. Nya vindar har börjat blåsa. I april 1998 genomfördes av Härnösands stiftshistoriska sällskap ett seminarium om försoningsprocessen mellan samer och Svenska kyrkan och dess historiska bakgrund. En liknande överläggning hade tidigare genomförts i Norge. I inledningen till seminariets dokumentation framhöll stiftets biskop Karl-Johan Tyrberg att kyrkan har en ”kvardröjande skuld” i förhållande till samerna, och bidragit till att ge dem ett mindre människovärde samt inte visat respekt för ”samisk spiritualitet och kultur”.⁷⁸ Några år efter seminariet hölls på Jungfru Marie bebådelsedag 2002 i Undersåkers kyrka en försoningsgudstjänst. Kyrkan var smyckad i samiska färger. Det sydsamiska språket användes. Liturgin inleddes och avslutades med jojk. Karl-Johan Tyrberg bad om förlåtelse för begångna oförrätter och avslutade med följande ord:

Som kyrka erkänner vi att vi har del i den skuld som ligger kvar från det förgångna. Vi ber om förlåtelse för det som vi tänkt och gjort fel och för det som vi försummat. Den försoning vi söker är att vi nu gemensamt kan bära dessa svårigheter och gå vidare i ömsesidig kärlek, respekt och tillit.⁷⁹

Hur man från samisk sida ser på försoningsprocessen uttrycks i dokumentationen av seminariet 1998 av den sydsamiske prästen Bierna Bientie⁸⁰ och i annat sammanhang av den samiske prästen och teologen Tore Johnsen.⁸¹ Båda refererar till förhållanden i den norska kyrkan men tankegångarna har generell giltighet. Båda understryker att försoningen innebär en process i flera delar, som inledningsvis måste tydliggöra ett erkännande av kyrkans skuld till samerna för tidigare oförrätter. Därefter följer enligt Bientie en detaljerad redogörelse

78 Karl-Johan Tyrberg, ”Försoning med historien”, i Urban Råghall (red.), *Försoning är ett sätt att börja om: Rapport från ett seminarium om försoningsprocessen mellan samer och kyrka och dess historiska bakgrund* (Härnösand 1999) s. 4.

79 Urban Engvall, ”Kyrkan erkände sina fel”, i *Samisk kyrka: Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna* (Uppsala 2003) s. 6f.

80 Bierna Bientie, ”Behov for forsoning”, i *Försoning är ett sätt att börja om* (Härnösand 1999) s. 7–14.

81 Tore Johnsen, *Jordens barn, solens barn, vindens barn: Kristen tro i et samisk landskap* (Oslo 2007) s. 100–112.

för vad som skett och denna skall framföras i en offentlig situation; viljan till bättring måste bli tydlig. Tore Johnsens krav på hur försoningsprocessen skall gå till är ett erkännande av kyrkans skuld, därefter ånger, återupprättelse och försoning. Både Bientie och Johnsen betonar att behovet av försoning bottnar i att relationen mellan kyrkan och samerna kan beskrivas som en vuxens övergrepp mot ett barn (Bientie) eller mellan ett offer och den som utfört övergreppet (Johnsen).

I de kortfattat refererade texterna uttrycks inte vad försoningen skall leda till i det kristna församlings- och gudstjänstlivet. Som exempel på konkreta åtgärder kan nämnas ambitionerna i Härnösands stift: konfirmationsläger för samisk ungdom och utformandet av en sydsamisk mässa. Sedan 1997 utges tidningen *Dierpies Dierie* i samverkan mellan Härnösands och Nidaros stift. Vidare har på förslag från Härnösands och Luleå stift bildats ett samiskt råd i Svenska kyrkan med bred samisk representation. På regional nivå har tillkomsten av en översättning av Psalmboken och Nya testamentet till lulesamiska varit betydelsefulla. På ett nationellt plan ger utgåvan av boken *Samisk kyrka: Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna* (2003) en överskådlig översikt av vad som pågår, planeras och är önskvärt i försoningsarbetet.

Genom telefonintervjuer har jag inhämtat att man på församlingsnivå i temagrupper arbetar med gudstjänst- och liturgiverkstäder, information om samisk kultur och historia, utformning av samiskt präglade kyrkorum och användning av jojken inom ramen för liturgin. För konfirmationsundervisningen har vidare utformats en mindre bönbok. Den innehåller Gud som haver barnen kär, Herrens bön, Den apostoliska trosbekännelsen, Den aronitiska välsignelsen och Frälsarkransen; samtliga texter på svenska, sydsamiska, umesamiska, lulesamiska och nord-samiska.⁸² En betydelsefull aktivitet är den omfattande utbildningen av konfirmationsledare.⁸³ Hur kyrkorummet getts en samisk prägel framgår av Lars Levi Sunnas utsmyckning av orgeln i Jukkasjärvis kyrka. Här ses den ovala nåjdtrumman med solen i centrum. På registerandragen har Sunna ristat in samiska symboler, bland annat figurer från nåjdens trumma. En av orgelstämmorna kan låta som en trumma.

⁸² Den har vänligen sänts mig av Gabriella Jacobsson.

⁸³ Muntlig information från Gabriella Jacobsson, Bo Lundmark, Johannes Marainen, Erik-Oscar Oscarsson och Sylvia Sparrock.

I Karl-Johan Tyrbergs anförande vid seminariet 1998 pekade han på kyrkans bristande respekt för samisk ”spiritualitet och kultur”. Ordet *spiritualitet* används av Ole Mattis Hætta i ett anförande vid kyrkomötet i Trondheim 1997: ”Samisk spiritualitet er i dag basert på kristtroen i all hovedsak og utspilles i hjertene hos samer som møtes til kristent fellesskap i kirker og forsamlingsliv”.⁸⁴ Här framstår orden *spiritualitet* och *kristen tro* närmast som synonymmer. I förarbetet till kyrkomötet i Trondheim uttalades bland annat, att den norska kyrkan inte visat respekt för samernas kristna tro, och inte heller lämnat tillräckligt utrymme för samernas ”særegne spiritualitet ok kulturella egenart, religiøse erfaringer og språk”.⁸⁵ Här är det tydligen fråga om ett något bredare fält.

Emellertid ger den bredare formuleringen anledning att återge Tore Johnsens resonemang på ett teologiskt plan i boken *Jordens barn, solens barn, vindens barn: Kristen tro i et samisk landskap*. Boken är utformad som en samisk katekes i anslutning till trosbekännelsen och Fader vår och kan enligt min mening ses som ett inslag i försoningsprocessen. Den är ett exempel på kontextuell teologisk metod, där kristen tanke ”sammanläses” med samiska förkristna tankar. Här skall endast uppmärksammas det avsnitt i boken, där Tore Johnsen under rubriken ”Solens barn” reflekterar över trosbekännelsens andra artikel, den om Jesus Kristus. Utgångspunkt är att i den samiska tillvaron var elden förutsättning för överlevnad. På många sydsamiska nåjdtrummar symboliserar trumskinnens centrala figur solen, *Beaivi*, den livgivande elden. I den samiska kåtan är eldstaden förknippad med gudinnan *Sáráhkká*, som bland annat uppfattades som kvinnans hjälpare vid barnafödande. Då solen i samisk religion uppfattas som en mor ser Johnsen ett samband med modergudinnan *Sáráhkká*. Tankeleden är ”Sol – ild – livskilde – födselhjelp”. Med sin exeges av Johannes 1:4 och Uppenbarelseboken 1:16 knyts Jesus samman med eldstaden och därmed vävs tanken på Jesus Kristus in i kåtans centrum och möter ”Kristus som solen og den livgivende ilden”.

I den fortsatta ”sammanläsningen” mellan trosbekännelsens andra

84 Hætta (1999) s. 25.

85 Citerat efter Johnsen (2007) s. 199.

artikel och samisk religion ses Kristus "resa" (från himlen till jorden, därefter till dödsriket, åter till människornas värld och slutligen till himlen igen) i ljuset av föreställningarna om nåjdens färd mellan olika skikt i den samiska världsbilden. Här beaktas en samisk trumma av nordsamisk typ, där trumskinnets är indelat i tre fält. Bevarade trummor av denna typ är fåtaliga. Vilken speciell trumma av denna nordsamiska typ som avses framgår inte. I en sådan tredelad trumma för Tore Johnsen in trosbekännelsens andra artikel. Det aktuella avsnittet i framställningen avslutas genom att det kristna korset får fylla hela utrymmet på trummans skinn.

Med risk för att min sammanfattning inte i alla detaljer gjort rättvisa åt Tore Johnsens framställning har det framgått, hur kontextuell tolkning kan sammanföra kristen tanke med traditionella samiska föreställningar, något som är ett inslag i försoningsprocessen.

Slutord

Som framgått ovan har den nutida kyrkans förhållande till samisk kultur och spiritualitet radikalt förändrats. Genom den nu inledda försoningsprocessen avvisas tidigare brist på engagemang. Svenska kyrkan har länge uppfattats som och varit en del av majoritetssamhället. Försoningsprocessen måste framgent visa varaktighet och djup i den formulerade visionen om ett nytt förhållningsätt.

Påtagliga uttryck för kyrkans förändrade viljeinriktning är – enligt min mening – alla olika aktiviteter i församlingsarbetet, i liturgi och i kyrkorum samt en ökad användning av samiskt språk. För att knyta an till rubriken "Den återupprättade nåjden" så har det som en gång betraktades som den onda symbolen för det man ville ersätta med kristen tro, nåjdens trumma, fått en plats i kyrkorummet. Detsamma gäller även jojken.

Källor och bearbetningar

- Andersson, Ando. *Maam dah soptsestamme* (Jokkmokk 1992).
- Barck, Åke & Kurt Kihlberg. *Sameslöjd* (Stockholm 1981)
- Bientie, Bierna. ”Det er landet som eier folket”, i *Samisk kyrka: Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna* (Uppsala 2003) s. 22–30.
- Bierna Bientie. ”Behov for forsoning”, i Urban Råghall (red.), *Försoning är ett sätt att börja om: Rapport från ett seminarium om försoningsprocessen mellan samer och kyrka och dess historiska bakgrund* (Härnösand 1999) s. 7–14.
- Bäckman, Louise. *Sájva: Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna* (Stockholm 1975).
- Bäckman, Louise. ”Types of shaman: Comparative perspectives”, i Louise Bäckman & Åke Hultkrantz (red.), *Studies in Lapp Shamanism* (Stockholm 1978) s. 62–90.
- Bäckman, Louise. ”The initiation of the Sami (Lapp) shaman, the noaidie”, i Ugo Bianchi (red.), *Transition rites: Cosmic, social and individual order* (Rom 1986) s. 257–269.
- Bäckman, Louise. ”The noaidi and his worldview: A study of Saami shamanism from a historical point of view”, *Shaman* 13: 1–2 (2005) s. 29–40.
- Bäckman, Louise & Åke Hultkrantz. *Studies in Lapp shamanism* (Stockholm 1978).
- Bäckman, Louise & Lars Pirak. ”Nåjden: Resenär i det inre”, i Kersti Wistrand & Jan Pilotti (red.), *Medvetandet och döden: En antologi om nära-döden-fenomen och utomkroppsliga upplevelser* (Stockholm 1982) s. 68–81.
- Christiansen, Reidar Th. ”Ecstasy and arctic religion”, *Studia Septentrionalia* 4 (1953) s. 19–92.
- Czaplicka, Marie Antoinette. *Aboriginal Siberia: A study in social anthropology* (Oxford 1914).
- Engvall, Urban. ”Kyrkan erkände sina fel”, i *Samisk kyrka: Nu är rätt tid för praktisk solidaritet med samerna* (Uppsala 2003) s. 8–9.
- Eriksson, Jörgen I. *Var tids noaidi: Samisk shamanism* (Umeå 2009).
- Flaherty, Gloria. *Shamanism and the eighteenth century* (Princeton, N.J. 1992).
- Forbus, Henric. ”Forbus’ jämförelser mellan lapparnas och de klassiska folkens gudar samt refutation af lapparnas afgudadyrkan”, i Edgar Reuterskiöld, *Källskrifter till lapparnas mytologi* (Stockholm [ca 1730] 1910) s. 76–87.
- Friis, Jens A. *Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn* (Christiania 1871).
- Fritzner, Johan. ”Lappernes hedenskab og trolddomskunst sammenholdt med andre folks, især nordmandenes tro og overtro”, *Historisk tidskrift* 4 (1876) s. 135–217.
- Gjessing, Guttorm. ”Sjamanistisk ekstase hos samene”, *Studia septentrionalia* 5 (1953) s. 91–102.
- Grundström, Harald. ”Spridda drag ur lappsk folketro”, *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1943–1944* (1945) s. 90–103.

- Hætta, Lars J. ”En Beretning om de religiøse og moralske forhold i Kautokeino for den læstadianske vækkelse”, *Norvegia Sacra* 3 ([ca 1860] 1923) s. 68–89.
- Hætta, Odd Mathis. *Samene: Historie, kultur, samfunn* (Oslo 1994).
- Hætta, Odd Mathis. ”Hvor og hvordan utspilles samisk spiritualitet?”, i Urban Råghall (red.), *Försoning är ett sätt att börja om: Rapport från ett seminarium om försoningsprocessen mellan samer och kyrka och dess historiska bakgrund* (Härnösand 1999) s. 19–25.
- Hallencreutz, Carl F. ”Lars Levi Læstadius’ attitude to Saami religion”, i Tore Ahlbäck (red.), *Saami religion: Based on papers read at the symposium on Saami religion, held at Åbo, Finland, on the 16th–18th of August 1984* (Åbo 1987) s. 179–184.
- Hamayon, Roberte. ”Ecstasy or the west-dreamt Siberian shaman”, i H. Wautischer (red.), *Tribal epistemologies* (Singapore & Sydney 1998) s. 175–187.
- Heide, Eldar. *Gand, seid og åndevind* (Bergen 2006).
- Honko, Lauri. *Kranheitsprojekte: Untersuchungen über eine urtümliche Krankheitserkklärung* (Helsingfors 1959).
- Hultkrantz, Åke. ”Swedish research on the religion and folklore of the Lapps”, *The journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain* 85: 1–2 (1955) s. 81–99.
- Hultkrantz, Åke. ”Die Religion der Lappen”, i Ivar Paulson, Åke Hultkrantz & Karl Jettmar (red.), *Die Religionen der Menschheit 3: Die Religionen Nordeasiens und der amerikanischen Arktis* (Stuttgart 1962).
- Hultkrantz, Åke. ”Type of religion in the arctic hunting cultures”, i Harald Hvarfner (red.), *Hunting and fishing: Nordic symposium on life in a traditional milieu in prehistoric times up to the present day* (Luleå 1965) s. 265–318.
- Hultkrantz, Åke. ”A definition of shamanism”, *Temenos* 9 (1973) s. 25–37.
- Hultkrantz, Åke. ”The relation between the shaman’s experiences and specific shamanic goals”, i Louise Bäckman & Åke Hultkrantz, *Studies in Lapp shamanism* (Stockholm 1978) s. 90–109.
- Hultkrantz, Åke. ”Means and ends in Lapp shamanism”, i Louise Bäckman & Åke Hultkrantz, *Studies in Lapp shamanism* (1978b) s. 40–62.
- Hultkrantz, Åke. ”Schamaner i öst och väst: Om schamanismens fenomenologiska enhetlighet”, i Thomas P. Larsson (red.), *Schamaner: Essäer om religiösa mästartare* (Falun 2000) s. 27–40.
- Högström, Pehr. *Beskrifning öfver de til Sweriges Krona lydande lapmarker* (Umeå ([1747] 1980).
- Högström, Pehr. ”Missionsförrättningar II 1743–1746”, i Carl F. Hallencreutz, *Pehr Högströms missionsförrättningar och övriga bidrag till samisk missionshistoria* (Uppsala 1990).
- Johnsen, Tore. *Jordens barn, solens barn, vindens barn: Kristen tro i et samisk landskap* (Oslo 2007).
- Kildal, Jens. ”Afguderiets Dempelse, og den Sande Laerdoms Fremgang”, i Marie Krekling (red.), *Nordland og Troms finner i eldre håndskrifter* (Oslo [1730 och senare] 1945) s. 102–152.

- Krekling, Marie. ”Inledning till Jens Kildals Afguderiets Dempelse”, i Marie Krekling (red.), *Nordland og Troms finner i eldre håndskrifter* (Oslo 1945) s. 99–101.
- Krohn, Kaarle. ”Lappische Beiträge zur germanischen Mythologie”, *Finnisch-ugrische Forschungen* 6 (1906) s. 155–180.
- Læstadius, Lars Levi. *Fragmenter i lappska mythologien* (Åbo [1839–1845] 1997).
- Mebius, Hans. *Värrö: Studier i samernas förkristna offerriter* (Uppsala 1968).
- Mebius, Hans. ”Sjiele: Samiska traditioner om offer”, *Saga och sed* (1971) s. 54–120.
- Mebius, ”K.B. Wiklunds Beiträge zur Religionsgeschichte der Samen”, i *Lapponica et Uralica: 100 Jahre finnisch-ugrische Unterricht an der Universität Uppsala* (Uppsala 1996) s. 373–385.
- Mebius, Hans. *Bissie: Studier i samisk religionshistoria* (Östersund [2003] 2007).
- Mebius, Hans. *Vaajese: Torkel Tomasson, traditionsbärare och forskare* (Östersund 2008).
- Nilsson, Martin P:son. ”Om lappsk religion”, *Kristendomen och vår tid* 11 (1916) s. 301–309.
- Ohlmarks, Åke. *Studien zum Problem des Schamanismus* (Lund 1939).
- Olrik, Axel & Hans Ellekilde, *Nordens gudeverden: Første bind, vætter og helligdome* (Köpenhamn 1926–1951).
- Pentikäinen, Juha. ”Lars Levi Læstadius som samisk mytolog och mytograf”, i Lars Levi Læstadius, *Fragmenter i lappska mythologien* (Åbo 1997a) s. 238–263.
- Pentikäinen, Juha. *Die Mythologie der Saamen* (Berlin 1997b).
- Pettersson, O. P. *Kristoffer Sjulssons minnen: Om Vapstenslapparna i början av 1800-talet*, Louise Bäckman & Rolf Kjellström (red) (Stockholm [1905–1906] 1979).
- Pirak, Anta. *En nomad och hans liv*, upptecknat och översatt av H. Grundström (Uppsala 1933).
- Pollan, Brita. *Samiske sjamaner: Religion og helbredelse* (Oslo 1993).
- Ruong, Israel. *Samerna i historien och nutiden* (Stockholm 1969).
- Rydving, Håkan. *The end of drum-time: Religious change among the Lule Saami, 1670s–1740s* (Uppsala 1993).
- Rydving, Håkan. *Samisk religionshistoria: Några källkritiska problem* (Uppsala 1995).
- Rydving, Håkan. ”Le chamanisme aujourd’hui: Constructions et deconstructions d’une illusion scientifique”, *Études mongoles et sibériennes, centralasiatiques et tibétaines* 42 (2011a) [s. 1–13].
- Rydving, Håkan. ”Det cirkumpolare område”, i Tim Jensen, Mikael Rothstein & Jørgen Podemann Sørensen (red.), *Gyldeandals religionshistorie: Ritualer, mytologi, ikonografi* (Köpenhamn 2011b) s. 570–587.
- Sundström, Olle. ”Is the shaman indeed risen in post-Soviet Siberia?”, i Tore Ahlbäck (red.), *Post-secular religious practices: Based on papers read at the symposium on post-secular practices held at Åbo/Turku, Finland, on 15–17 June 2011* (Åbo 2012) s. 350–387.
- Tomasson, Torkel. ”Sagan om Niehkor-Guörnje och Jamehratte”, *Samefolkets egen tidning* (1920) s. 6.

- Tomasson, Torkel. *Några sägner, seder och bruk, upptecknade efter lapparna i Åsele och Lycksele lappmark samt Herjedalen sommaren 1917*, Leif Lindin & Håkan Rydving (red.) (Uppsala 1988).
- Turi, Johan. *En bok om samernas liv/Muittalus samid birra* (Umeå 1987).
- Tyrberg, Karl-Johan. ”Försoning med historien”, i Urban Råghall (red.), *Försoning är ett sätt att börja om: Rapport från ett seminarium om försoningsprocessen mellan samer och kyrka och dess historiska bakgrund* (Härnösand 1999) s. 4.
- Wiklund, K. B. ”Lapsk mytologi”, i *Nordisk familjebok* (2 uppl.) bd 19 (Stockholm 1913) sp. 170.
- Vitebsky, Piers. *The shaman* (London 1995).

Hans Mebius, 1931–2013, docent i religionshistoria vid Uppsala universitet (1968) och rektor vid Birka folkhögskola i Jämtland (1974–1991). Mebius disputerade på avhandlingen *Värrö: Studier i samernas förkristna offerriter* (1968) och publicerade under 1960-talet och tidigt 1970-tal ytterligare viktiga arbeten om samisk religion, bl.a. den ingående studien ”Sjiele: Samiska traditioner om offer” (1972). Efter pensionering från sin rektorsbefattning återupptog han forskningen och publicerade ett flertal betydande arbeten som exempelvis den vida lästa *Bissie: Studier i samisk religionshistoria* (2003/2007) och *Vaajese: Torkel Tomasson, traditionsbärare och forskare* (2008).

Sammanfattningar på nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska

Ođđasit gohccájuvvon noaidi

Artihkkalis čilgehuvvo dat oalle negatiivvalaš govvádus sámi noaidis mii lei sámimiššonearaid teavsttain 1600- ja 1700-loguin. Dalááiggi teologalaš oainnus noaidi lei ”ruollaolmmái” lagaš oktavuodain nevrriin, ja su doaibma hilgojuvvui ja gildojuvvui. 1700-logu gaskamuttus bođii goitge govva noaidis rievdat, sihke girku ovddasteddjiin ja dan dutkamis mii álggahuvvui manjit oasis 1800-logus.

Dutkiid ipmárdus 1800-logu loahpageažis lei ahte sámi siskkáldas jáhkku lei báidnon Skandinávas, váikko ieš dat noaidi ipmirduvvui ea-reliiggánit nuortaeurohpálaš konteavsttas. Skandinávalaš váikkhusa deattuhedje daningo skandinávalaš kultuvra oaivvilduvvui eanet ovdiduvvon go sámikultuvra. Luonddu mearkašupmi noaidi doaimma hábmemis lea iešguđet láhkái deattuhuvvon dutkamis. Manjemus

áiggi dat aspeakta lea ožžon unnit áicilvuođa analysaid sadjái mat leat vuodđuduvvon sámi jurddašeapmái.

Sámi árbeguoddit nugo Lars Jakobsson Hætta ja Johan Turi addiba eahpečielga gova noaiddis. Daid mañemus áiggiid sámi kulturcealkámušain noaidái addojuvvo eanet positiivvalaš hápmi. Noaidi ii leat goassige massán iežas saji sámi jurddašeamis, váikko doaibma mii sus lei ovdaristtalaš áiggis ii gávdno šat.

Ruota girku rievdaduvvon oaidnu oidno das go albmoneamit čatnosiin noaidái, nugo rumbu ja luohi, lea ožžon saji dálá girkodáidagii ja liturgiijai.

Översättning Miliana Baer

Ruoptusvattedum guddne noajddáj

Artihkkalin vuoseduvvá sieldes negatijvalasj gáváv sáme noajdes mij tjáleduváj sámeednamamisjåneraj tevstajn 1600- ja 1700-lågojs. Dallusj teologalasj vuojno milta lij noajdde ”skäddár” gejna lij lihtto riehtasijn, ja suv doajmma duobbmíduváj ja buorgoduváj. Vuojnno rievddaduváj 1700-lågo guovddelis goappátjagá girkko ávdástiddijj siegen ja átsádimen mij álgaduváj 1800-lågo nuppe lahken.

Átsádidde 1800-lågo mañjegietjen árvvedin skandinávalasj bájn-nem rijkalasj sáme jáhkkudagán gávnnuj, vájka jur noajde dádjaduváj ávdemusát nuorttaeurasiatalasj aktijvuodan. Skandinávalasj bájn-nema dáttodibme vuododuváj vuojnnoj skandinávalasj kultuvrra lij ienebut ávdedum gá sáme kultuvrra. Birástahte luondo ájnasvuohtha noajde dájma hábbmídmáj la umassláhkáj ja málsudahkes márráj dáttoduvvam átsádimen. Mañemus ájgen la dat vuojnno binnebut tjalmostahteduvvam ávkken guoradallamijda sáme ájádallamvuogijn viehken.

Sáme árbbedáhpeguodde náv gåk Lars Jakobsson Hætta ja Johan Turi juorrulibá noajde gávvidime birra. Mañemus ájge sáme kultuvrradábdomerkajn noajden aneduvvá buorep gávvidus. Noajdde ij la goassak sajés básstám sáme ájádallamvuogen, vájku viddno ávddál ristalasjájge ij gávnnu.

Svieriga girkko rievddadum vuojnno spiedjilduvvá vidjurin jut ihtanisá ma tjanádum noajddáj, náv gåk goabdes ja juojgos, li sajev dálásj girkkodájdagin ja liturgiddjan oadtjum.

Översättning Barbro Lundholm

Dihte nåejtie maam bäästide vaalteme

Artikkelisnie daam nääke guvviem nåejtien bijre buerkiestamme guktie lappmarhken misjoneerh 1600-1700- jaepine tjeelin. Dan tjiin teologiske vääjnoen mietie nåejtie lij ”trollkarl” bahhan ektine, jih dan barkoem nyöjkin jih tjöödtjestin.

Gaske 1700-jaepine dellie eelkin jeatjhlaakan nåejtien bijre ussjedih, dovne gærhkosne jih dotkemisnie 1800-jaepiej mubpien bielesne.

1800-jaepiej minngiegietjesne dotkijh vïenhtin skandinavijen åssjalommesh saemien religiovnese utnin, seamma jis nåejtiem guarkajin noerhte-eurasiatiska kontextesne. Vïenhtin skandinavijen åssjalommesh jih skandinavijen kultuvre buerebe saemien kultuvreste orreme.

Dotkemisnie dovne tjaalasovveme jih ovmessielaakan vuesiehtamme man vihkeles eatneme jih miehtjie orreme dan nåejtien dahkojde.

Dah minngemes jaepieh ij man vielie dan bijre ussjedamme, daelie maadtoe saemien åssjalommesijstie joekehtamme.

Saemien aerpieguedtjih goh Lars Jakobsson Hætta jih Johan Turi idtjigan tjrkeslaakan nåejtien bijre soptsest. Minngemes tjiijesne dellie saemien tjaalegisnie hijven nåejtien bijre tjaaleme. Saemien åssjalommesisnie nåejtien seamma sijjiem daelie åtna goh åvtesne, jis ij jielije goh åvtekristelestijjesne.

Sveerjen gærhkoje jeatjah åssjalommesh daelie nåejtien bijre åtna, juktie gievrïe jih joejke daaletje gærhkoetjehposne jih liturgijesne tjaakene.

Översättning Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa